Német népközösségi eszme

Veritas-est a magyarországi németség radikalizálódásáról

Ujvári Gábor a február 7-ei est moderátora közölte, hogy a téma előzményeiről másfél évvel ezelőtt tartottak már egy sikeres Veritas-estet. Akkor 1933-ig Bleyer Jakabnak a magyarországi németség 1919 utáni egyik vezetőjének haláláig jutottak el. Arra kérte beszélgetőtársait, hogy röviden foglalják össze azt, ami akkor elhangzott, szóljanak arról, mi jellemezte 1919 és 1933 között a magyarországi németség magatartását.

Marchut Réka kiemelte, hogy az 1920-as években a trianoni sokk meghatározta a magyarországi nemzeti eszme alakulását, az I. világháború pedig a német öntudatot erősítette meg a hazai németségben is. Ez a két nacionalizmus egymásnak feszült már a '20-as években. Az itteni németek lettek Magyarország legnagyobb nemzetisége 6,9%-kal. Az 1920-as népszámlás alapján 550 ezer német anyanyelvűt írtak össze és az 1930-asban 477 ezer német személy vallotta magát német anyanyelvűnek. Ezek az adatok Bleyer Jakabot, a magyarországi németek szellemi vezetőjét is megdöbbentették, és az 1933-as május 9-ei parlamenti beszédének kiindulópontja a népszámlálási mutatók értékelése volt és a bethleni nemzetiségi politika bírálata.

Orosz László leszögezte, hogy a magyarországi németség a trianoni békediktátum után hatalmas identitásválságba került. A 19–20. század fordulójáig a hazai németség a magyar politikai nemzet szerves részének tekintette magát. Szerves folytatásaként annak a sok évszázados hungarus-tudatnak, amely az összes magyarországi nemzetiség közül talán leginkább a hazai németséget jellemezte. Német ajkú magyarnak tekintették magukat. S ekkor nagy törést hozott a békediktátum, mikor a geopolitikai környezet alapvetően megváltozott. A Magyarországon maradt németek ungarndeutschévé váltak. Olyan válságba kerültek, hogy újra kellett pozicionálni saját helyzetüket. El kellett dönteniük, hová akarnak innentől kezdve tartozni. Így alakult ki egyfajta önvédelmi effektusként a német népközösségi eszme. Már nem a magyarsággal való összekötő szálak jelentették a legfontosabb szerepet, hanem a határokkal szétszabdalt délkelet-európai német kisebbségek egymással való és a német birodalommal való összetartozás. Választ elé érkeztek: inkább németnek, vagy magyarországi hűséges nemzetiségnek érzik magukat.

Ezt követően Ujvári Gábor felkérte Marchut Rékát, hogy az 1933-as beszédről szóljon, s arról, miért lényeges ez a továbbiak szempontjából. A történésznő elmondta, hogy Bleyer Jakab több alkalommal is felszólalt a parlamentben, és ezek mind nagy vihart kavartak, de az igazán nagy támadás a bethleni nemzetiségi politikával szemben az 1933-as beszéde volt. Bleyer germanisztika professzor korábban kettős kötődésű volt, egyaránt tartozott a magyar hazához és a német népközösséghez. Ez a Deutsch–Ungarn-tudat viszont tarthatatlanná vált a két világháború közti időszakban. Ez Budapestről nézve sok volt, Berlinből nézve pedig kevés. Miután Bleyer úgy látta, hogy a bethleni kisebbségi jogszabályozást nem tudják átültetni a gyakorlatba, és megismerte az 1930-as népszámlálás eredményeit, megkeseredetté, felháborodottá vált. Így egyre inkább úgy érezte, hogy ne a magyar kormány, hanem Németország segítségével próbálja meg a magyarországi németek helyzetét stabilizálni. Beszédében ecsetelte az iskolaügy hibáit. A '20-as években a Bethlen-kormány kisebbségi iskolarendeletet hozott, amelynek végrehajtását nem tudták keresztülvinni. A harmadik tényező, hogy a Magyarországi Németek Népművelési Egyesülete, mely 1924-ben kezdte meg működését, a helyi szervezeteit nem tudta működtetni.

Hosszú évek tárgyalásai ellenére Bleyer sem talált megoldást az iskolakérdésre, jóllehet ez volt leginkább a szívügye. Végeredményben 1932-ben a német nemzetiségű iskolaköteles gyermekeknek kevesebb, mint egy tizede részesült német tannyelvű oktatásban, körülbelül negyedük vegyes, német és magyar tannyelvű iskolába járt, azonban nagy többségüket olyan iskola látogatására kötelezték, amelyben kizárólag magyar nyelven oktatták őket, a németet pedig – ha egyáltalán valamilyen formában – csak mint tantárgyat tűrték meg. Az iskoláért folytatott 10 éves küzdelem mérlegét Bleyer 1933. május 9-ei parlamenti beszédében vonta meg: „hogy ennek az iskolarendszernek mi az eredménye, nem szükséges bővebben kifejteni. Az elemi iskolát végzett német anyanyelvű fiatalság legalább 70%-ig nem tud németül írni és olvasni, a középfokú iskolát végzett német anyanyelvű ifjúság 90%-a pedig egy német levelet sem tud megírni, de még egy német mondatot sem tud úgy megszerkeszteni, ahogy az egy német származású művelt embertől elvárható." Ez a felszólalás hatalmas vihart kavart, a legnagyobb ellenfele Bajcsy-Zsilinszky Endre volt, akivel párbajozott is. Bár csak kisebb sérülések történtek, de ebből is látszik, hogy ez egy komoly téma volt, és felkorbácsolta a magyarországi közvéleményt, pángermanizmussal vádolták Bleyer Jakabot.

Orosz László mindezt annyiban egészítette ki, hogy a Magyarországi Németek Népművelési Egyesülete integráló törekvéseknek megfelelően magában foglalta a magyarországi németség magyarbarát és németbarát részét is. Ez a lavírozás igen megviselte Bleyer Jakabot. Különösen azért, mert a mozgalmon belül a magyarbarát irány egyre inkább áttolódott Gratz Gusztáv egykori külügyminiszter irányítása alá. Míg a másik oldal tagjait azok a radikalizálódó fiatalok alkották, akiket annak idején, még egyetemi oktatóként Bleyer képzett ki, s ő küldte ki őket Németországba külföldi ösztöndíjjal. Ezek a fiatalok onnan hazahozták a hitleri eszméket. Ők abba az irányba próbálták vezetni Bleyert, hogy tegye félre magyarbarát és a nemzetiszocializmussal szembeni bizalmatlan attitűdjét, és utazzon el Németországba. Bleyer találkozott is Rudolf Hess-szel, és az ő kezébe próbálta letenni a magyarországi németség sorsát. Hess akkor még – 1933-ban – azt tanácsolta, hogy próbáljon meg a saját kormányával jó viszonyt kialakítani. Németországnak nem volt szüksége arra, hogy aláaknázza a magyar–német kapcsolatokat. Óvakodjék ezért Bleyer attól, hogy kiélezze a viszonyt a magyar kormánnyal és társadalommal. Ugyanezen a napon, 1933. augusztus 11-én Gömbös fogadja Bleyert. Figyelmezteti: ne keressen külső támogatást, mert nem enged beavatkozást a kisebbségi kérdésbe. A hazai németség vezetőinek a magyar kormánnyal kell megegyezésre jutniuk. Átvette Bleyertől a felszólítására pontokba foglalt kívánságokat, és megígérte neki az ellene tanévkezdetkor újra várható diáktüntetések megakadályozását. Ebben a tudatban halt meg végletekig csalódottan, megkeseredetten 1933 decemberében. Bleyer halála után azonnal megkezdődött a marakodás. Mindkét oldal megpróbálta saját magának kisajátítani a nagy vezető örökségét. Az ifjú radikális kör, ekkor már Basch Ferenc – a Volksbund későbbi vezetője – irányítása alatt arra hivatkozott, hogy Bleyer szakított a magyar kormánnyal, és eljutott arra a szintre, hogy a német birodalom hűséges emberévé váljon. Ezzel szemben Gratz Gusztávék távolságot tartottak a szélsőségektől. Viszont a mérleg átbillent a radikális körök oldalára. A tisztújítás után Gratz elnök lett, de a főtitkár Basch Ferenc. Ám a „magyar nemzet megsértése" miatt ellene hozott ítélet következtében kénytelen volt lemondani. 1938-ban megalakította a nácibarát Magyarországi Németek Népi Szövetségét (Volksbund der Deutschen in Ungarn), melynek elnöke lett. A második világháború idején igyekezett a magyarországi németeket a nácizmus szolgálatába állítani. 1940-ben Hitler a magyarországi német népcsoport vezetőjévé nevezte ki.

Arról is szó volt, hogy a magyar közvélemény, érthetően, nem volt toleráns a németek iránt. Főleg a népi írók. Illyés Gyulának 1933 szeptemberében, a *Nyugatban* megjelent *Pusztulás* című útirajza. Egy viszonylag rövid írásba sűrítődött bele a tájélmény a nemes, emelkedett patriotizmus, amely a szerzővel osztályrokonságban lévő magyar parasztság sorsán érzett aggodalomban fogalmazódott meg. Eközben, a féltés diktálta helyzetben, felsejlett a háttérben a nemrégiben hatalomra jutott németség fenyegető árnyéka. Esszé, irodalom és politikai publicisztika lett mesterien egybegyúrva ebben az útirajzban. Nem is maradt el a hatása. Több népi író kiáltott: „mentsük meg a Dunántúlt a németektől!" Tehát ez a hatás–ellenhatás és a védekezés mechanizmusa miatt mindkét oldal a radikalizmus irányába tolódott.

Marchut Réka közölte, hogy 1938-ban megalakult a Volksbund, ami kulturális szervezetként jött léte, de már akkor látható volt, hogy beleszólnak a politikai életbe. 1940-ben pedig a Volksbundot ismerték el a magyarországi németség egyetlen törvényes képviselőjének.

Orosz László hozzáfűzte, mikor engedélyezték a Volksbund működését, aki a magyar politikai életben felelősen gondolkodott, látta, hogy ezzel súlyos hibát követtek el. 1939 januárjában Bethlen István korábbi miniszterelnök vezetésével a „keresztény nemzeti alapon álló jobboldali ellenzék" memorandumot írt Horthyhoz, amiben támadta Imrédy miniszterelnököt a Volksbund engedélyezése miatt. Ezért Imrédy úgy döntött, hogy a Volksbund nem lehet jogi személyiség. Teleki Pál miniszterelnök viszont hosszú vívódás után csak úgy hagyta jóvá a Volksbund alapszabályát, hogy abból minden olyan részt kivett, ami veszélyeztette a magyarságot, így egy kultúregyesület lett belőle. Az is tény, hogy míg Romániában akkor létrejöhetett az NSDAP fiókpártja, addig ilyen Magyarországon nem lehetett abban az időben. Ujvári Gábor zárszavában elmondta, hogy ezek után jó lenne egy esten a németek kitelepítéséről beszélni.

Medveczky Attila

Marchut Réka, az MTA Társadalomtudományi Központ Kisebbségkutató Intézetének tudományos munkatársa, Ujvári Gábor, a Veritas Történetkutató Intézet intézetvezetője és Orosz László, a Veritas tudományos főmunkatársa

Medveczky Ádám: a tenor muzsikált a hangszalagjaival

Nikolai Gedda lírai tenor nemcsak énekelt a hangszalagjaival, hanem muzsikált – méltatta a 91 éves korában elhunyt operaénekest Medveczky Ádám Kossuth-díjas karmester. Medveczky Ádám felidézte, hogy az 1980-as évek elején Cavaradossi szerepére kapott felkérést Nikolai Gedda a Magyar Állami Operaháztól a *Tosca* című operában.

„Nem volt semmiféle sztárallűrje, hagyta magát vezényelni, és fantasztikusan nagy élményt adott nemcsak hangjának szépsége, hanem muzikalitása, dallamformálása, átélése és emberi kedvessége" – hangsúlyozta Medveczky Ádám, aki 1983-ban dirigálta a művet, és ekkor dolgozott együtt az operaénekessel. Hozzátette: hajlékony és csodálatos színű hangja volt, énektechnikája pedig képessé tette a nagy szerepek eléneklésére. „Nemcsak énekelt a hangszalagjaival, hanem muzsikált, nagy zeneiség volt benne és ezt nagyon tiszteltem" – hangsúlyozta a karmester, kiemelve: Gedda világsztár volt, egy nagy egyéniség ment el általa.

MTI

Első főszerkesztő: CSURKA ISTVÁN Szerkeszti a szerkesztőbizottság. **Főszerkesztő:** Papolczy Balázs **Kiadóhivatal:** 1092 Budapest, Ráday u. 32. , I. em. 3. **Levélcím:** 1464 Budapest, Pf. 1578. Telefon és telefax: 781-3236, 06-30/754-5012. **E-mail:** info@magyarforum. hu **Kiadja:** *A Művelt, Tájékozott Emberért Alapítvány* **Kuratórium elnöke:** *Medveczky Attila* **Nyomdai előállítás:** ***Lapcom Lapkiadó és Nyomdaipari Kft. , 9021 Győr, Újlak u. 4/a.*** **Felelős vezető:** ***Szammer István ügyvezető igazgató.*** **Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront/), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu. WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront/), 1900 Budapest, 06-1-767-**